

Ulus-Devlet, Vatansızlık ve Uluslararası Hukuk Üçgeninde Rohingyalı Müslümanlar

Myanmar'da yaşanan karışıklıklar nedeniyle birçok insan evlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Tarım ürünleri bolluğu ile "Asya'nın pirinç kasesi" olarak anılan ülke, elli yıldır hüküm süren askeri yönetim sonucunda bugün sefalet çekiyor.

Sema KARACA & Oğuz Kaan PEHLİVAN

Evrensel hukuk ve insan haklarının hiçe sayıldığı Myanmar'da yaşananlar her ne kadar tabandan başlayan bir dinler savaşı gibi gösterilse de meselenin iç yüzü başka bir gerçekliğe işaret ediyor.

Myanmar'ın Arakan bölgesinde son birkaç aya damgasını vuran kıyım ve göçe zorlama olayları, uluslararası kamuoyunun gözleri önünde devam ediyor. Konuyla ilgili henüz büyük devletler tatmin edici bir açıklamada bulunmadı; yalnızca Birleşmiş Milletler (BM)' in görece ufak çaplı bazı kurumsal çabalarına şahit olundu. 6 Ağustos'ta İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından yapılan açıklama ve 10 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Başbakan'ın eşi Emine Erdoğan'ın birlikte gerçekleştirdikleri ziyaret dışında neredeyse görmezden gelinen bir vahşetle karşı karşıyayız.

Ajanslara yansıyan haliyle iki kadim din İslam ve Budizm'e mensup toplulukların nasıl olup da böylesine acımasızca eylemler içine girebildikleri sorusu zihinlerde merkezi bir yer işgal ediyor. Olayların başlangıcına ilişkin haberler, Budist cemaate mensup bir kadının tecavüz edilerek öldürülmesinin ardından Müslümanlara yönelik şiddet eylemlerinin hız kazandığı yönünde. Yalnızca bu olaya bakılarak yapılacak yorumlar söz konusu çatışmayı -hele de Doğulu halklar nezdinde- "haklı" çıkaracak, "meşru" bir zemine oturtacak cinsten. Zira böylesi hunhar bir cinayetin Doğu toplumlarında çatışma çıkarması olağan görülebiliyor.

Bu sahneyle yetinmeyip filmi başa sardığınızda olayların hiç de münferit bir suç veya hatayla patlamadığı netlik kazanıyor. Yaklaşık 8. yüzyıldan bu yana Arakan'da yerleşik bulunan Rohingyaların (Arakan Müslümanları), 1982 yasasıyla yurttaşlık kategorisi dışında bırakıldıkları ve uzun yıllar boyunca belli aralıklarla böylesi kıyımlara maruz kaldıkları gerçeği hesaba katıldığında durumun sistematik boyutu iyice belirginleşiyor. Bu açıdan, sorunun asıl kaynağının bir ulus-devlet yaratma hülyasında yattığı söylenebilir. Görece çok geç kalınmış olsa da ulus-devletler çağında böylesi bir çaba hala anlamını koruyor. Tek bir ulus ve dine dayalı, etnik çeşitliliği reddeden yapılar hala revaçta; çünkü böylesi yapılar her ne kadar dışlama ve içe kapanma mekanizmalarını etkinleştirse de çok daha yönetilebilir bir model sunuyor.

Yurttaşlık ve vatansızlık, dışlanma ve aidiyet

İnsanın doğası gereği aidiyet kurmaya ihtiyaç duyduğu yadsınamaz bir gerçek. Her insan ve topluluk, kendine nazaran daha güçlü ve kapsayıcı olan bir diğer bütüne yakın olmaya ve onun tarafından kabul edilmeye muhtaçtır. Bu, insan özelinde bir topluluğa (millet, cemaat) aidiyet şeklinde tezahür ederken, topluluklar bakımından da çoğu kez bir devlete ait olma, ona dayanma biçiminde gerçekleşir.

Myanmar'da yaşayan Rohingya Müslümanlarının hâlihazırda vatansız oldukları dikkate alındığında, bu insanların çok temel bir insani gereksinimden de mahrum bırakıldıkları görülüyor. Yaklaşık 8. yüzyıldan beri bölgede yaşadıklarını iddia eden Rohingyalar, hem ortak etnik ve dini bağları bulunan Bangladeş devleti hem de Myanmar hükümetince vatandaşlık prosedürünün dışında tutuluyor. Bangladeş hükümetininse hâlihazırda son derece kötü seyreden ekonomisine rağmen 230.000'i bulan sayıda Rohingyalı mülteciye "ev sahipliği" yapıyor olması, ülkedeki kampların dünyanın en sefil mülteci merkezleri olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Yüzyıllardır Myanmar topraklarında yaşayan Rohingyalara yurttaşlık anlamında hiçbir hak vermeyen Myanmar hükümeti ise, yurttaşlığın iki ayağından biri olan görev ve sorumluluklar söz konusu olduğunda görevini "aksatmadan" yerine getiriyor. İnsan hakları izleme örgütlerinin raporlarına göre Rohingyaların 1982'den bu yana mülkiyet, pasaport edinme, ilköğretim üstü eğitim alma, devlet memuru olma,

sosyal hizmetlerden faydalanma gibi temel hakları yok sayılıyor.

Buraya kadar olanlar bir derece anlaşılır görünse de hükümetin sadece Rohingyalar ve Arakanlı bir diğer azınlık grup Hıristiyan Kaçinler üzerinde uyguladığı sistematik politikalar dikkate alındığında, devletin bu insanlara bir yurttaştan çok daha fazla ödev ve sorumluluk yüklediği, ancak haklar konusunda son derece cimri davrandığı görülebilir. Örneğin Rohingyaların kendi toplulukları dışından biriyle evlenme hakları yok, her çifte en fazla iki çocuk sınırlaması getirilmiş durumda, insanlar zorla çalıştırılıyor, hapse atılıyor, geniş çaplı kıyıma maruz bırakılıyor, ilaç ve yiyecek sıkıntısı çekiyor.

15-17 yaşlarındaki erkek çocuklar ailelerinden koparılarak orduya alınıyor ve ciddi fiziksel çaba gerektiren son derece ağır işlerde çalıştırılıyorlar. Benzer şekilde kız çocukları da ya hizmetçi yapılıyor ya da insan ticaretinin malzemesi haline getiriliyor.

Myanmar devletinin izlediği bu bilinçli ve sistematik politika, Rohingya ya da Kaçin topluluklarını yok etmek üzerine kurulu olsa da devlet, topraklarında yaşamaya devam ettikleri müddetçe onlardan faydalanmakta beis görmüyor. Asıl önemli olansa Rohingyaları bu duruma getiren sürecin nasıl başladığı.

Myanmar'da vatansızlık

Rohingyalar ve Kaçinler özelinde yaşanan trajedinin hukuki açıdan da analize tabi tutulması gerekiyor. Zira yaşananların ciddi bir insani drama dönüşmesinde Myanmar ve Bangladeş'in hukuki anlamda yeterli altyapıya sahip olmaması ve açıklarını kapamak için gereken adımları atamaması önemli rol oynuyor.

Myanmar'da 1962'de iktidara gelen cunta 1982 yılında, 1948 tarihli eski vatandaşlık kanununu değiştirerek yeni bir yasa hazırladı. Yasaya göre üç farklı vatandaşlık tipi belirlendi. "Tam vatandaşlık", İngilizlerin Burma'yı işgal ettikleri 1823 yılına kadar o bölgede yaşayan 135 etnik gruba ve bu kişilerden doğanlara tanındı. 1948 kanunu uyarınca başvuruda bulunup vatandaşlık kazanan kimseler için "ortaklık" ve son olarak Burma'nın bağımsızlığını kazandığı tarihten önce burada yaşayan ancak 1982 yılından sonra vatandaşlık başvurusunda bulunanlar için de "sonradan vatandaşlığa geçenler" kategorileri oluşturuldu.

1982 yasası hazırlanırken hükümet tam vatandaşlık statüsü verilecek 144 etnik grup tespit etmişti. Ancak dönemin diktatörü Ne Win bu sayıyı 135'e düşürdü. Böylece, üç Müslüman grup Rohingya (Arakanlı Müslümanlar), Panthay (Çinli Müslümanlar) ve Bashu (Malay Müslümanlar) ile başkaca altı etnik grup listeden çıkarılmış oldu. Oysa bu gruplar 1948 kanununda vatandaş sayılıyordu. Mevcut şartlar altında Rohingyalar ne vatandaş ne de yabancı statüsündeler; yalnızca Burma'da ikamet eden, Bangladeş'ten yasadışı yollarla gelmiş kaçak göçmenler olarak tanımlanıyorlar.

1998 yılında Burma Başbakanı General Khin Nyunt tarafından BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne yazılan mektupta da Rohingyaların, ülke nüfusundan daha az sayıda olmaları dolayısıyla Myanmar'a yasadışı yollardan girmiş kaçak göçmenler oldukları vurgulanıyor. Bu hukuki (!) durum dolayısıyla, Arakan Müslümanları ülkede seyahat edemiyor, kamu kurumlarına giremiyor ve bu kurumlardan hizmet alamıyor, ayrıca yüksek eğitim kurumlarına başvuramıyorlar.

Yani Rohingyalar, çok-etnili bir yapı içerisinde egemen grup tarafından 1982 yasasının öngördüğü toplumsal statünün üstüne çıkmaması için engelleniyor. Devlet/yönetici elitler eliyle sürdürülen bu sosyal dışlama politikası, Arakanlı Budist halk nezdinde de kabul görüyor. Gruplar arası geçişlerin böylesi aşılmaz setlerle engellendiği Myanmar'ın çok–etnili katı toplumu, üzerinden sıyırmaya çalıştığı bu çok-etnili çoğul yapının ağırlığı altında ezilmeye devam ediyor.

Bumerang etkisi

Aslında sorun, sömürgecilik sonrası çoğu toplumda yaşandığı şekliyle bir yapay eşitlik karmaşası. Kolonyalizmin geri çekildiği bölgelere miras bıraktığı "farklılıkları yok sayarak eşitleştirme" politikası Myanmar'daki durumun da temel sebeplerinden biri. Nitekim farklılık ve çeşitliliği sindirerek eşitlikçi bir toplum yaratmanın mümkün olmadığı, Ne Win yönetimi tecrübesiyle ortaya çıkmış oldu. Ancak, ekonomik bakımdan da son derece kötü durumda olan ülkede egemen grubun üyeleri, "öteki"nin dışlanması, hatta geçim sıkıntısının günah keçisi haline getirilmesiyle ülke kaynaklarından daha fazla pay almayı, dolayısıyla onların dâhil edilmediği bir yapıda ekonomik açıdan bir nebze olsun rahatlamayı umuyorlar. Fakat Rohingya ya da Kaçinlerin bölgeyi terk etmeleri halinde Arakan'ın refaha kavuşması ihtimali de oldukça düşük. Hatta mecbur bırakıldıkları işleri yokluklarında kimlerin yapacağı sorusu, ister istemez diktacı rejimin hedefi olarak Budist halkı akla getiriyor: Faşizmin bumerang etkisi bu olsa gerek!

Gerçekten de işin Rohingyaları ilgilendiren kısmından biraz uzaklaşıp bu zulmün maşası haline gelen radikal Budistlere odaklandığımızda insanlık adına çok vahim bir tablo daha ortaya çıkıyor. Devlet yöneticilerinin ürettiği faşizm, her ne kadar Budist vatandaşları el üstünde tutuyor görünse de, asıl zarara uğrayan bu topluluğun moral değerleri ve kültürü… İnançlarına göre "can almaktan, verilmemiş olanı almaktan, cinsel istismardan kaçınmak" gibi temel ilkelerden sapmaması gereken Budistlerin bu kıyımın figüranları olması üzerinde iyi düşünülmeli. İnsanları tek tek sorumlular olmaktan çıkarıp, kitlenin bir parçası haline getiren bu ruh halini Zygmunt Bauman şöyle açıklıyor: "Eğer kalabalık tek tek her üyesinin iğrendiği korkunç bir eylemi kolektif olarak gerçekleştirebiliyorsa, bunun nedeni kalabalığın bir yüzünün olmamasıdır. Kalabalıkta bireyler bireyselliklerini yitirirler ve anonim toplulukta 'çözülür'ler; onlar artık ahlaki özneler olarak, ahlaki görevin hedefleri olarak görülemezler".

Devlet ve ulus gibi kavramların evrensel etiğe üstün geldiği böyle bir körlük halinin, Myanmar'da Budist topluluğu da yıkıma götürmekte olduğunu görmek zor değil. Budist cemaat yüzünü kaybediyor; değerler

etrafında birleşmiş bir "topluluk" olmaktan çıkıp çıkar yörüngeli bir "kitleye" dönüşüyor.

Uluslararası hukuka aykırı noktalar

Toplumsal yansımaları bu şekilde seyreden Myanmar olayının elbette uluslararası kamuoyuna bakan bir tarafı da var. Özellikle hukuki açıdan incelendiğinde çok geniş bir sorumluluk haritası dâhilinde kimsenin sorumluluk almadığı, hatta bundan bilhassa kaçındığı görülüyor.

Öncelikle, ülkede yürürlükte olan kanun birçok açıdan gayri hukuki... BM üyesi olan Myanmar, BM'nin aldığı bütün kararlara uymakla yükümlü. Bu çerçevede devletin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca "her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır" prensibine göre hareket etmesi ve hiç kimseyi keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum etmemesi gerekiyor.

İkinci olarak, gerek BM metinlerinde gerekse de uluslararası sözleşmelerde ifadesini bulan ırk, renk, cinsiyet, dil ve din ayrımcılığı yasağının, üye devletlerin uymayı taahhüt ettikleri bir ilke olduğunu belirtmek gerekiyor. Ayrıca, 1965 tarihli "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme"ye göre "taraf devletler her şekliyle ırk ayrımcılığını yasaklamak ve ortadan kaldırmak ve ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken ayrımı yapmaksızın (...) herkesin kanun önünde eşitlik hakkını garanti altına almak yükümlülüğünü üstlenmek" zorundalar. Bu haklar arasında "uyrukluk hakkı" da sayılıyor.

Myanmar'da hala yürürlükte olan 1982 vatandaşlık kanunu ciddi ayrımcılıklar ve keyfi kısıtlamalar içeriyor. Bu haliyle kanun hem büyük mülteci göçlerinin oluşmasına zemin hazırlıyor hem de gerek bölgesel gerekse de uluslararası alanda barış ve huzuru ve tehdit edecek karışıklılıklar çıkmasına neden oluyor.

Uluslararası mülteci hukuku ve yükümlülükler

Bangladeş devletinin Rohingyalara yönelik tutumunu ise uluslararası mülteci hukuku kapsamında değerlendirmek mümkün. 1951 tarihli "Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme" ve 1967 tarihli protokol Uluslararası Mülteci Hukuku'nun temelini oluşturan sözleşmeler. Bu metinler mülteci kavramını tanımlarken, mülteci statüsü alan kişilere yönelik asgari muamele standartlarını ve sözleşmeye taraf olan devletlerin yükümlülüklerini de ayrıca belirtiyor.

Sözleşme mülteciyi "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs(lar)" olarak tanımlıyor. Bu durumda tabiiyeti olmayan Rohingyalar mülteci statüsüne sahip oluyorlar.

Sözleşmenin dikkat çekici bir noktası, taraf olan devletlerin bir mülteciyi zorla geri göndermeyeceklerini veya zulüm riski olan bir yere geri göndermeyeceklerini (Refulman Yasağı) taahhüt etmiş olmaları. Hâlihazırda Bangladeş devleti sözleşmeye taraf değil ancak bu durum yasağı ihlal etmesi için gerekçe oluşturmuyor, çünkü Refulman Yasağı uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak genel kabul görüyor. Bu, mülteci sözleşmesine taraf olmayan devletlerin de "zulüm riski olan yere geri göndermeme ilkesine" saygı duyması gerektiği anlamına geliyor. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre herkes zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkına sahip. Dolayısıyla BM üyesi olan Bangladeş bu ilkeyi gözetmek durumunda...

Bangladeş hükümeti gelen mülteci akını karşısında kapasite açısından yetersiz kaldığını ifade ediyor. Hakikaten de mültecilerin büyük gruplar halinde sınırı geçtikleri durumlarda ülkelerin koruma ve yardım etme kapasitesi yetersiz kalabilir. Bu durumda uluslararası toplum yardım etme görevini paylaşmak durumundadır. Kitlesel sığınma durumlarında, sığınmacıların, ilk sığınma talebinde bulundukları devlet tarafından kabul edilmeleri esastır, geri çevrilemezler; söz konusu devlet bu insanlara sürekli sığınma hakkı tanımayacaksa, en azından geçici sığınma/koruma vermelidir. Eski Yugoslavya'dan savaş sırasında kaçan insanlar için Avrupa ülkeleri tarafından geliştirilen "geçici koruma sistemi" insanları kaçmaya iten koşullarda önemli bir değişiklik olduğu takdirde geçici korumanın sonlandırılması ve insanların geri gönderilmesini öngörüyor.

Sorun nasıl çözülür?

Rohingyaların Myanmar yönetimi, Bangladeş'in konumu ve uluslararası mekanizmalar arasındaki bu zor durumu aslında temel insani girişimlerle aşılabilecek cinsten. BM'nin inisiyatif alıp süreci yönlendirmesi halinde sıkıntıların genel itibariyle aşılabileceği, en azından mevcut durumun gerek çevre ülkelere sığınanlar, gerekse de Arakan bölgesinde yaşam savaşı verenler için daha kabul edilebilir bir hale getirilebileceği söylenebilir. Ancak uluslararası kamuoyunun Myanmar devletine siyasi yaptırım uygulamak şöyle dursun, bu insanların sığındıkları ülkelerdeki kamplara sağladığı destek de neredeyse yok hükmünde.

Çözümsüzlük ve umursamazlık arasında kaybedilen zaman bölgeyi daha da travmatik ve çatışmacı bir yere dönüştürüyor. Myanmar'da en son 78 olarak açıklanan resmi ölü sayısının gerçekte çok daha fazla olduğu biliniyor; buna Bangladeş'e sığınmak üzere son derece iptidai şartlarda deniz yolculuğu yaparken hayatını kaybedenler ve kamplardaki ölümler de eklendiğinde şiddetin yalnızca Arakan bölgesindeki birkaç yerleşimi çoktan aştığı görülüyor. Uluslararası kamuoyunun hem Arakanda yerleşik ve hâlihazırda kıyıma maruz kalan Rohingyalar hem de mülteci kamplarının son derece kötü şartlarında yaşam savaşı verenler için yapabileceği çok şey var. İlk yapılması gerekense meselenin basit bir dinler savaşından çok daha fazlası olduğunu kabul etmek.